

Asymmetriske naboer. Russlandsstudier i Tromsø

Kari Aga Myklebost

Russlandsstudier ved Universitetet i Tromsø er et ektefødt barn av de milde vindene fra øst, som Mikhail Gorbatsjov sin glasnost og perestrojka-politikk brakte til Norge og som førte til oppløsninga av Sovjetunionen og den kalde krigens slutt. I 1990 kom Jens Petter Nielsen til det som da var vårt Institutt for historie, og gjennom hans tredivde år ved instituttet har han vært en hoveddrivkraft som har løftet og utviklet forskningsfeltet russlandsstudier. Det har han hele veien gjort med et særlig fokus på det russiske nord og på forholdet mellom Norge og Russland i nord.

Utviklinga som feltet russlandsstudier fikk ved UiT hang tett sammen med den politiske stemninga i Nord-Norge og med utmeislinga av en ny russlandspolitikk i regjeringskontorene i Oslo etter Sovjetunionens fall. Det hadde liksom småkøkt og ulma siden midten av 1980-tallet med forventninger i den nordnorske landsdelen om at politiske endringer var på gang i Sovjetunionen. Og historikerne i Tromsø var – slik de alltid har vært – i forkant av begivenhetene: Allerede året før Gorbatsjov holdt sin berømte tale i Murmansk i 1987, der han lanserte sitt utenrikspolitiske prosjekt i nord om å avmilitarisere Arktis og gjøre regionen om til en internasjonal fredssone med utstrakt øst-vest dialog, så seilte tromsøhistorikerne til Arkhangelsk i ei restaurert handelsjakt – på en slags fredsmisjon til stormaktsnaboen. Sånn ble turen omtalt i sovjetiske media, som en fredsmisjon, for å få i gang samarbeid og dialog mellom universiteter og kulturarbeidere i de nordligste delene av de to nabolandene og sånn bidra til avspenning mellom blokkene i den kalde krigen.

Dette var altså starten på det som skulle bli tre tiår med samarbeidsprosjekter og felles faglige publikasjoner med russiske historikere - først ved Pomoruniversitetet i Arkhangelsk, og etter hvert også i Murmansk, Moskva, Petrozavodsk og andre russiske universitetsbyer. Jeg sa at Jens Petter har vært en hoveddrivkraft – men han har hatt med seg mange – egentlig trolig de fleste – historikerkolleger fra vårt institutt, fra alle kronologiske perioder, i ulike prosjekter og publikasjoner.

Og det bringer oss til et hovedpoeng når det gjelder hvordan vi kan forstå studiet av Russland fra historikerne ved Universitetet i Tromsø, sett i forhold til russlandsstudier ved andre, mer perifere universiteter i Norge, som Oslo og Bergen. Jeg er jo egentlig et språkmenneske, og nå skal jeg si litt om preposisjoner – for slik jeg har sett det, er det en slående

forskjell mellom å forske *på* Russland og russisk virkelighet og å forske *med* russiske kolleger. Og her skiller Tromsø seg ut: det har vært en sterk vilje og prioritet å samarbeide med russiske historikermiljø. Mye har det foregått ved at russiske historikere har leitet i russiske arkiver, og vi har leitet i norske arkiver, etter materiale for å belyse nordområdehistorien i vår del av Arktis, og også det historiske forholdet mellom Norge og Russland – og så har vi møttes for å legge fram våre funn og perspektiver for hverandre. Og vi har publisert sammen. Det har fra Jens Petter sin side vært en konsekvent linje å publisere først og fremst på russisk og på norsk – og dette henger tett sammen med samarbeidslinja – at det arbeidet vi har gjort, har vært skrevet for og rettet mot et norsk og et russisk publikum.

Det må være lov å si at dette har vært et veldig idealistisk samarbeid, og det har ikke alltid vært enkelt – men utgangspunktet har vært at vi samarbeider med russiske historikere like naturlig som vi samarbeider med svenske eller finske kolleger – til tross for alle asymmetrier, alle store forskjeller i kultur, politikk og identitet, og til tross for forskjellene i statenes historie, størrelse og form. Det er nettopp dette som ligger i tittelen på det største og siste samarbeidsprosjektet med russiske kolleger som Jens Petter ledet – «Det asymmetriske naboskap» - om forholdet mellom Norge og Russland fra 1814 til 2014. Jeg mener at samarbeidet har vært en stor faglig berikelse, og det har vært politisk og forskningsetisk viktig. En beskrivelse av det historiske bilaterale forholdet til Russland basert kun på norske perspektiver og materialer, ville være en fattig og ufullstendig framstilling. Samarbeidet med russiske kolleger har hatt stor egenverdi. Og det som er trist og skremmende i dag er at vi mister disse kontaktflatene – på grunn av russiske indrepolitiske forhold som ligger utenfor vår rekkevidde.

For det er slik at denne egenverdien som ligger i samarbeidet øker i takt med de voksende trusselbildene som vi i dag opplever i både russisk og norsk/vestlig offentlighet.

At Jens Petter har holdt samarbeidet med russiske kolleger høyt, ser vi ikke bare i hans mange medforfatterskap med russiske historikere – vi opplevde det også da vi feiret hans 70-årsdag i 2019, da det kom reisende russiske kolleger i stort antall for å være med på festen.

Vi er også i den heldige situasjonen at vi får lov til å fortsette å utvikle studiet av Russland fra Tromsø. Og det er ikke gitt, i ei tid da universitetssektoren opplever kutt og de politiske konjunktorene er uforutsigbare. Men vi er nå en hel liten gjeng av historikere som tar forskningsfeltet russlandsstudier videre.

Og samtidig er det en kjensgjerning at vi gjør det i ei tid som er preget av veldig andre politiske vinder enn på 1990-tallet. Plutselig, kan det synes som, står vi overfor et helt annet og mye mer truende og uforutsigbart Russland enn før – den russiske invasjonen av Ukraina 24. februar i år framstår som irrasjonell, uforståelig, og den har ført til et kontant brudd i kontaktflater og ei omveltning i norsk russlandspolitikk. Vi skal ikke lengre tilbake i tid enn oktober i fjor for å finne det siste toppolitiske møtet mellom Norge og Russland innenfor gemyttlige naboskapsrammer. Og vi merker omveltningen særlig her i nord, hvor myke samarbeidsflater og naboskapspolitikk i løpet av noen få måneder har måttet vike for harde militære strategier og forsvarsplaner.

Men så er det samtidig slik, at når vi ser nærmere etter, så har det vært ei politisk utvikling i Russland over år der myndighetene har strammet grepet, forsterket den såkalte maktvertikalen fra Kreml, og der det har blitt stadig mindre rom for sivilsamfunnet. Vi ser denne utviklinga helt konkret i lover som har blitt vedtatt i den russiske Dumaen siden 2012, lover som begrenser ytringsfrihet og rommet for politisk organisering, som har en skarp antivestlig brodd og skaper fiendebilder og som nærer opp under ekstreme nasjonalistiske og kulturkonservative krefter i det russiske samfunnet. Vi ser dessverre også at denne utviklinga har slått inn i de mellomfolkelige samarbeidsflatene mellom Norge og Russland i nord, særlig etter den russiske annekasjonen av Krym i februar 2014. Virkeligheten i Russland har forandret seg mer dramatisk enn vi kanskje har tatt inn over oss på norsk side av grensa.

I vår akademiske virkelighet begynte endringene å bli virkelig merkbare fra sommeren 2020, da det kom grunnlovsendringer i Russland som regulerer hvordan man kan omtale andre verdenskrig og Sovjetunionens rolle under krigen i russisk offentlighet. De første russiske såkalte minnelovene om dette kom i 2014 – og dette ble altså skrevet inn i den russiske grunnloven i 2020. I 2021 vedtok den russiske Dumaen brede lovformuleringer som begrenser hva universitetslærere kan si – og i fjor høst kom en lenge bebudet forskrift som stiller krav til russiske universiteter om godkjenning fra myndighetene for å inngå samarbeidsavtaler med utenlandske universiteter. Det er altså nå i prinsippet statlig sentral kontroll med russisk forskningssamarbeid med oss, og andre utenlandske miljø.

Vi som har holdt på med russlandsstudier fra Tromsø kjenner godt til «den russiske fare», ideen om at Russland utgjør en trussel mot Norge og særlige de nordnorske kystene, - og vi kjenner den ikke som en realitet, men som en seiglivet norsk forestilling som inngår i et større europeisk tankesett der Russland forstås som «den barbariske andre», et vrengebilde av det moderne vesteuropeiske samfunnet. Jeg tenker at det fortsatt er viktig å avkle overdrevne

trusselbilder. Men samtidig må vi ta ansvar for å beskrive og sette ord på den russiske samtidshistoriske utviklinga. Og vi må kanskje enda mer enn før ta inn over oss realitetene i «det asymmetriske naboskapet» - at det er mer som skiller enn som forener, at det er større forskjeller enn likheter mellom det norske og det russiske samfunnet, selv om vi bor i en landsdel som har brukt tre tiår på å bygge bru til Russland.

Historien om russlandsstudier i Tromsø er ikke en romanse eller et eventyr med en lykkelig slutt. Det er heller ikke en forfallshistorie, selv om vi nå er tvunget til å legge om kursen kraftig, fra brede og veldig givende samarbeidsflater med russiske kolleger til et snevrere utenfraperspektiv på Russland som studieobjekt. Nå tvinges vi til i større grad å forske *på* Russland enn *med* – og sånn vil det etter alt å dømme forbli i årene framover. På en måte er historien om russlandsstudier i Tromsø merkelig lik russisk historie – det er en historie som er høyst uforutsigbar.

Det fins et russisk ordtak som sier at «Russland er et land med en uforutsigbar fortid» - og litt sånn er det også for oss som forsøker å studere Russland nå. Det virker like umulig å spå om veien videre for Russland som om hvordan fortida kommer til å bli forstått og beskrevet.